

М. С. Омельченко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Донбаський державний педагогічний університет

ОСОБИСТІСНА ОРІЄНТОВАНІСТЬ РЕФЛЕКСІЙНОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА

У науковій статті розглянуто питання психологічної проблеми рефлексійно-діяльничого підходу до професійного розвитку фахівця. Проведено аналіз явища особистісної зорієнтованості рефлексійності розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Автор дає визначення рефлексії, рефлексійної спрямованості процесу розвитку професійної свідомості, що забезпечує усвідомленість, творчу активність, інтеріоризацію різних форм професійної діяльності, формування рефлексійної позиції і рефлексійних умінь фахівців, що є необхідною умовою планування професійної діяльності. Також розкриваються конкретно-реалізаційні принципи моделі розвитку професійної свідомості корекційного педагога (за рефлексивно-діяльничим типом): принцип забезпечення структурної повноти діяльності на будь-якому етапі розвитку професійної свідомості; принцип змістовної та операціональної адекватності структурних компонентів діяльності у процесі її організації та реалізації (у формі проекту чи реальної діяльності) концептуальної моделі її суб'єкта; переважно груповий характер діяльності у процесі розвитку професійної свідомості корекційного педагога; індивідуальна зорієнтованість процедур розвитку професійної свідомості корекційного педагога; пріоритет емоційного у сполученні емоційного і раціонального; контроль за процесом розвитку професійної свідомості корекційного педагога; психологічно обґрунтована системність процесу навчання і становлення професіонала в навчальному закладі. Водночас автор вказує на необхідність покладання даних принципів у систему розвитку професійної свідомості корекційного педагога, їхню роль у формуванні індивідуального стилю професійної діяльності корекційного педагога. У статті вказується на те, що індивідуальний стиль професійної діяльності має створюватися фахівцем свідомо або стихійно шляхом мобілізації своїх цінних для даної роботи якостей, компенсуванням і подоланням тих, які перешкоджають досягненню успіхів. Підкреслюється, що цей процес не контролюється кваліфікованими експертами, і суб'єкт не отримує психологічно зумовленої допомоги і підтримки.

Підбиваючи підсумки, автор зазначає, що розглянуті у статті конкретно-реалізаційні принципи моделі розвитку професійної свідомості корекційного педагога рефлексійно-діяльничого типу необхідні для забезпечення переходу корекційного педагога від об'єктної позиції до суб'єктної, або професійної), а процес розвитку професійної свідомості, на його думку, має впливати не лише на нього самого, але й на інших учасників професійної взаємодії, вносити зміни у професійну діяльність із позитивними пізнавальними, практичними й емоційними результатами.

Ключові слова: *індивідуальний стиль професійної діяльності, корекційний педагог, особистісна орієнтованість, рефлексійність, розвиток професійної свідомості.*

Постановка проблеми. Розвиток професійної свідомості корекційного педагога забезпечується становленням її основних компонент (професійно-гносеологічна, професійно-рефлексійна, професійно-аксіологічна, професійно-мотиваційна, професійно-емоційна) разом із підвищенням рівня професійної компетентності та формуванням професійно-особистісних якостей фахівця (рефлексійні, педагогічні, лідерські, інтелектуальні). Ефективність даного процесу зумовлюється необхідністю набуття ним рефлексійного характеру, створення індивідуального стилю професійної діяльності, що, у свою чергу, позитивно сприятиме професійному розвитку корекційного педагога загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз рефлексійних підходів у професійному роз-

витку педагогів вже проводився у працях таких учених: О. Кравців, Т. Палько, О. Плахотнік, Я. Смірної, О. Топузова й ін. Крім цього, вплив особистісної зорієнтованості на формування індивідуального стилю діяльності педагога з погляду психології розглянуто українськими вченими В. Галузяком, Л. Кияшко, В. Теслюк. Проте в зазначених працях розглянуті лише окремі аспекти проблеми особистісної зорієнтованості рефлексійності розвитку професійної свідомості. Усі дослідження стосуються професії педагога, однак професійна свідомість та професійний розвиток корекційного педагога мають специфічні особливості. Отже, проблема розвитку професійної свідомості корекційного педагога, дослідження її особистісної зорієнтованості потребують окремих заходів із боку психологів.

Мета статті полягає в аналізі особистісної зорієнтованості рефлексійності розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Виклад основного матеріалу. Рефлексію розглядаємо як форму активного особистісного переосмислення людиною тих чи інших змістів своєї індивідуальної свідомості, необхідної для успішного здійснення діяльності [2].

Рефлексійний характер процесу розвитку професійної свідомості корекційного педагога зумовлений сполученням діяльнісного й особистісного підходів. Саме професійна рефлексія сприяє тому, що людина не залишається просто людиною, яка зазнає емоцій під час професійної діяльності, а стає суб'єктом переживання, свідомо ставиться до свого чуттєвого досвіду.

Надання рефлексійного характеру процесу розвитку професійної свідомості забезпечує усвідомленість, творчу активність, сприяє інтеріоризації різних форм професійної діяльності, формує рефлексійну позицію і рефлексійні вміння молодих фахівців, що є необхідною умовою планування професійної діяльності.

Рефлексійний характер професійної свідомості корекційного педагога зумовлений як цілями професіоналізації, так і цілями професійної діяльності загалом. Орієнтація процесу розвитку професійної свідомості на діяльнісну підготовленість забезпечується усвідомленим цілеспрямованим моделюванням діяльності і, як наслідок, можлива лише за умови рефлексійної підтримки з аналітичним ставленням до емоційного досвіду.

Особистісне професійне самовизначення, з одного боку, є наслідком рефлексійного осмислення себе в життєвому і професійному контекстах, з іншого – передбачає динамічне й адекватне рефлексійне опосередковане реагування суб'єкта на зовнішні професійні, соціокультурні, політичні реалії відповідно до концептуальної моделі професійної діяльності корекційного педагога, яка так само постійно змінюється і перебудовується.

Отже, розроблена модель розвитку професійної свідомості корекційного педагога є моделлю рефлексійно-діяльнісного типу.

Конкретно-реалізаційні принципи моделі розвитку професійної свідомості корекційного педагога рефлексійно-діяльнісного типу.

Принцип забезпечення структурної повноти діяльності на будь-якому етапі розвитку професійної свідомості.

Цей принциповий підхід забезпечує включення моделі окремих етапів, фрагментів професійної діяльності в цілісний діяльнісний контекст як щодо моделювання діяльності корекційного педагога, так і діяльності його учнів і вихованців, а також сполучення цих видів діяльності.

Принцип змістовної та операціональної адекватності структурних компонентів діяльно-

сті у процесі її організації та реалізації (у формі проекту чи реальної діяльності) концептуальної моделі її суб'єкта.

Послідовне дотримання цього принципу веде до розвитку концептуальної моделі діяльності, її усвідомлення, до розвитку і становлення індивідуального стилю професійної діяльності.

Здебільшого груповий характер діяльності у процесі розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Необхідність спільної діяльності у процесі розвитку професійної свідомості зумовлена низкою різних чинників. Провідний чинник полягає у специфіці педагогічної діяльності, успішність якої залежить від уміння педагога працювати в режимі співпраці, діалогу, полілогу. Значення набуває і те, що рефлексійність позиції стимулюється групою у прояві всіх її функцій. Процес і результати індивідуальної рефлексії стають предметом колективної рефлексії, набувають додаткової спрямованості у свідомості суб'єкта і додаткових зовнішніх регуляційних впливів, орієнтують його у кваліфікації своєї діяльності, сприяють особистісному і професійному зростанню, забезпечують емоційну підтримку й ефективну адаптацію до групової форми роботи.

Індивідуальна зорієнтованість процедур розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Її застосування передбачає врахування індивідуальності суб'єктів діяльності, значущих характеристик їхніх особистісних позицій. Дотримання цього принципу забезпечує розвиток уявлень суб'єкта про себе як особистість та індивідуальність, сприяє формуванню адекватної професійної самооцінки, стимулює орієнтацію на саморозвиток професійно-особистісних якостей і розвиток індивідуального стилю професійної діяльності, правильний вибір і адаптацію корекційно-педагогічних технологій відповідно до власної індивідуальності. Крім цього, у професійній діяльності даний принцип сприяє становленню особистісного, індивідуального підходу до організації діяльності учнів.

Формування індивідуального стилю професійної діяльності та спілкування у процесі розвитку професійної свідомості корекційного педагога, ефективного з погляду результатів, адекватних завданням особистісного зростання педагога та його учнів, має особливе значення. Індивідуальний стиль професійної діяльності створюється фахівцем свідомо або стихійно шляхом мобілізації своїх цінних для даної роботи якостей, компенсуючи і долаючи ті, які перешкоджають досягненню успіхів. Зазвичай цей процес не контролюється кваліфікованими експертами, і суб'єкт не отримує психологічно зумовленої допомоги і підтримки [4].

За моделювання діяльності у групі разом з індивідуальною і колективною формами професійної рефлексії на основі даних психологічного вивчення індивідуальності суб'єкта та його самопізнання суттєво підвищується усвідомленість та ефективність даного процесу. Груповий характер взаємодії є необхідною умовою індивідуалізації самої взаємодії, породжує не лише індивідуалізовані поведінкові прояви, але й індивідуалізовану адресність впливу, рефлексивно оцінену як безпосередніми учасниками взаємодії, так і спостерігачами, експертами також.

Важливим аспектом розвитку професійної свідомості є психокорекційний вплив, що створює умови для всебічного професійно-особистісного зростання. Як зазначає А. Співаковська, за реалізації таких впливів варто розуміти, що всі загальноприйняті закономірності будуть набувати індивідуальних проявів у реальній поведінці або психологічному обліку людини. Тобто головним у психокорекції постає саме індивідуальний підхід [3].

Пріоритет емоційного у сполученні емоційного і раціонального.

Реалізація цього принципу пов'язана передусім з організацією процесу саморегулювання під час моделювання діяльності, створенням індивідуального стилю професійної діяльності і спілкування. Пріоритетність емоційного означає перехід суб'єкта до справжньої саморегуляції, суб'єктивності професійної позиції. В основі цього підходу – уже розглянутий принцип рефлексійності в тому його аспекті, який постає щодо переживання, під час аналізу реального психічного стану та його детермінант об'єктивного і суб'єктивного порядку.

Результатом за такого підходу стає зорієнтованість суб'єкта у власних професійних мотиваціях, рівні компетентності, особливостях самосприйняття, деформаціях поведінки в напружених ситуаціях, динаміці рівня домагань, реально значущих сферах відносин тощо. Отримання такої інформації корекційним педагогом в умовах емоційного вивчення на основі внутрішніх збуджень до зближення «Я» реального та «Я» ідеального, а не на основі лише зовнішніх вимог, як це відбувається за традиційного розвитку, що в реальності призводить лише до зміни дії й операції, які утворюють діяльність, але не діяльності загалом.

Показовим результатом дотримання принципу пріоритету емоційного в саморегуляції є досягнення особистістю конгруентності й аутентичності у професійно-особистісних і поведінкових проявах унаслідок поступового спрямованого узгодження переживання, самосприйняття, поведінки, відносин.

Контроль за процесом розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

У зв'язку з тим, що професійна свідомість складається з кількох, хоча й сполучених, однак відносно самостійних компонент, як-от: профе-

сійно-гносеологічна, професійно-рефлексивна, професійно-аксіологічна, професійно-мотиваційна, професійно-емоційна, то і контроль за їхньою організацією не є однорідним за критеріями і змістом.

У сферах професійно-особистісного розвитку і підвищення аутентичності доцільно визнати обмеженість планування професійно-особистісного зростання, уживання поняття «професійно-особистісне досягнення», суб'єктивність його критеріїв за етичної допустимості рефлексивної відкритості учасників групової діяльності. Додатковим засобом контролю професійно-особистісного розвитку може слугувати опосередкований засіб оцінки мотивації у зміні поведінки в напружених ситуаціях професійної діяльності.

Контроль за становленням індивідуалізованого стилю професійної діяльності та спілкування корекційного педагога передбачає поєднання двох видів контролю: об'єктивно-рефлексійного на основі аналізу професійно-емоційної компоненти професійної свідомості та діагностичного, заснованого на експертному порівнянні поведінкових проявів суб'єкта та його індивідуальних особливостей, зафіксованих під час кваліфікованих спостережень і здійснених процедур психодіагностики.

Контроль за становленням ефективної професійної діяльності передбачає розроблення спеціальних діагностичних процедур суб'єктивного характеру, спрямованих на виявлення повноти й адекватності діяльності, що будується і реалізується з можливістю контролю як за процесом оволодіння нею, так і на рівні результату розвитку професійної свідомості (діагностика професійної свідомості).

Психологічно обґрунтована системність процесу навчання і становлення професіонала у виші.

Реалізація цього принципу можлива щодо забезпечення побудови ефективних систем діяльності. Такий підхід суттєво полегшив би вирішення завдань розвитку професійної свідомості, адже посунув акценти на розвиток внутрішньої особистісної позиції, становлення індивідуального стилю професійної діяльності, рефлексійності і саморегуляції. Головним результатом водночас є єдність діяльностей корекційного педагога: діяльності навчання і професіоналізації. Реалізація принципу психологічної системності в навчанні є досить складною і повною мірою маловірогідною, адже передбачає включення у процес підготовки професіонала більшості викладачів, які працюють в єдності філософських настанов і за єдиною або сполученими моделями. Однак даний принцип варто окреслити хоча б як позитивний орієнтир у розвитку підготовки професіонала у виші.

Висновки. Розглянуті у статті конкретно-реалізаційні принципи моделі розвитку професійної свідомості корекційного педагога рефлексивно-діяльнісного типу є міцним підґрунтям для розроблення змісту системи розвитку професійної свідомості корекційного педагога, яка матиме за мету забезпечення переходу корекційного педагога від об'єктної позиції у суб'єкту, або професійну). Водночас процес розвитку професійної свідомості має впливати не лише на нього самого, але й на інших учасників професійної взаємодії, вносити зміни у професійну діяльність з позитивними пізнавальними, практичними й емоційними результатами.

Література:

1. Васянович Г. Основи психології : навчальний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 114 с.
2. Карпов А. Психология рефлексивных механизмов деятельности. Москва : Институт психологии РАН, 2004. 424 с.
3. Спиваковская А., Петровская Л. Воспитание как общение. *Вопросы психологии*. Москва : Педагогика, 1983. № 2. С. 85.
4. Худенко О. Развитие индивидуального стиля профессиональной деятельности учителей гуманитарных дисциплин у системы послыдипломной освіти : монографія. Херсон : КВНЗ «Херсон. акад. неперерв. Освіти», 2013. 191 с.
5. Чобітько М. Технологія поетапного нарощування професіоналізму майбутніх учителів у процесі особистісно орієнтованої професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах : методичні рекомендації. Черкаси : Брама-Україна, 2007. 56 с.

Omelchenko M. S. Personal orientation reflexivity of the development of professional consciousness of the correctional teacher

This scientific article is considering the issues of the psychological problem of a reflection-activity approach to the professional development of a specialist. It is based on the analysis of the phenomenon of personal orientation of the reflection of the development of the professional consciousness of a correctional teacher.

The author gives a definition of reflection, reflexive orientation of the development of professional consciousness, which provides awareness, creative activity, interiorization of various forms of professional activity, the formation of a reflexion position and reflection skills of specialists, is a necessary condition for planning professional activity. Also specifically disclosed are the implementation principles of the development model of the professional consciousness of a correctional teacher (based on reflection-activity type): the principle of ensuring the structural fullness of activity at any stage of the development of professional consciousness; the principle of the content and operational adequacy of the structural components of activity in the process of its organization and implementation (in the form of a project or real activity) of the conceptual model of its subject; mainly group character of activity in the process of developing the professional consciousness of a correctional teacher; individual orientation of the development procedures of the professional consciousness of the correctional teacher; emotional priority in combination of emotional and rational; control over the development of the professional consciousness of the correctional teacher; psychologically sound systematic process of learning and becoming a professional in an educational institution. The author points to the need to introduce these principles into the system of development of the professional consciousness of a correctional teacher, their role in shaping the individual style of the professional activity of a correctional teacher. The article points out that an individual style of professional activity must be created by a specialist consciously or spontaneously by mobilizing his qualities, valuable for a given job, compensation and overcoming those that hinder the achievement of success. It is emphasized that this process is not controlled by qualified experts and the subject does not receive psychologically determined assistance and support.

Summing up, the author notes that the concrete implementation principles of the development model of the professional consciousness of a correctional teacher of a reflection-activity type considered in the article are necessary to ensure the transition of the correctional teacher from the object position to a subject or professional), not only on himself, but also on other participants of professional interaction, to make changes in professional activities with a positive cognitive, practical and emotional results.

Key words: *individual style of professional activity, correctional teacher, personality orientation, reflection, development of professional consciousness.*